

Ulla-Maija Salo

SIMSALABIM, SISÄLLÖNANALYYSI JA KOODAAMISEN HAASTEET

Tämä luku rakentuu siitä havainnosta, kuinka yleisesti ja harkitsematta sisällönanalyysia käytetään laadullisen tutkimuksen analyysissa ajattelemta, mitä se on ja mitä sillä saadaan aikaan. Sisällönanalyysista näyttää tulleen taikasana, *simsalabim*, jolla analyysin ongelmat on ratkaistu.

Luvun kirjoittajana asentoni on lähinnä opinnäytetöitä arvioivan lukijan näkökulma. Olipa kysymys kandidaatintutkielmasta, gradusta tai väitöskirjasta, sisällönanalyysi näyttää läpäisevän nämä kaikki. Arvioivan lukijan kokemuksena sisällönanalyysi on useimmiten muuttunut tekniikaksi, helpoksi valinnaksi, jossa kategorisointi korvaa teoreettiset kehittelyt ja tutkijan omat oivallukset. Menetelmän käytön yksinkertaistuminen näyttää yksinkertaistaneen myös tutkijan ajatteluprosessin (vrt. Eskola & Suoranta 1998, 83). Sisällönanalyysiin tartutaan pohtimatta tarkemmin, että menetelmä tuottaa (vain) luokitteluja ja varsinaiseen analyysiin valinta ei yllä. Havainnot kaadetaan laariin ja kun alkaa olla täyttä, laarit esitellään analyysin tuloksina. Uudelleen järjestetty aineisto ei kuitenkaan vielä semmoisenaan ole tulosta. Tässä auttaisi refleksiivisempi ote ja sen miettiminen, miten tutkimustietoa tuotetaan, järjestetään ja tulkitaan (ks. Högbäck & Aaltonen, tässä teoksessa).

Sisällönanalyysi asettuu luvussa kriittisen lukemisen kohteeksi, mutta samalla kysymys on laadullisesta analyysistä, ja tällä yleisemmällä tasolla luku on tarkoitettu luettavaksi. Sisällönanalyysia teksti puhuttelee erityisesti siitä syystä, että siinä monet laadullisen analyysin solmukohdat näyttävät kiristyvän. Luku rakentuu lähinnä kolmen teeman varaan. Ensiksi kysyn, missä, mitä ja miten on sisältö. Tässä yhteydessä esittelen kolme tapaa tehdä sisällönanalyysia. Toiseksi tarkastelen, miten koodaamisesta laadullisen tutkimuksen analyysikäytännönä voisi löytää oivallusta ja miten voisi teoretisoida aineiston *kanssa*. Lopuksi pohdin laadullisen tutkimuksen raportoinnin ongelmia. Tekstin tyyli on ehkä hiukan luennoiva, poleeminenkin, sillä se perustuu osittain luentoihini.

Luvussa jäljitän, mitä laadullinen analyysi on, tai voisi olla, mitä niin kutsutulla sisällönanalyysilla tehdään, ja miten sen aukkoja voisi paikata. Tukeudun metodologisiin teksteihin, jotka ovat pistäneet minut miettimään näitä kysymyksiä. Ollakseen refleksiivistä tutkimus ei vain tuota tietoa siitä, miten sosiaaliset maailmat toimivat, vaan antaa myös käsityksen siitä, miten tieto on tuotettu. Epämukava refleksiivisyys pistää myös miettimään, kuinka huteraa tieto voi olla, siitä huolimatta että tietää. (Pillow 2003, 178, 188.) Internetissä sisällönanalyysi (tai ”sisällön analyysi”) näyttää tuottavan loputtoman määrän keskustelua, toistoa ja erilaisia menetelmäreseptejä. Seuraavassa yksi keskustelu näytteeksi.

Nimimerkki ”Hupsis vaan” kysyy menetelmällistä neuvoa tutkimukseensa *Suomi24:n Luotsi* -sivustolla ja otsikoi kysymyksensä ”sisällön analyysi” (<http://keskustelu.suomi24.fi/node/2746654>).

”hupsis vaan”: sisällön analyysi

Oletko käyttänyt tutkimustyön metodina sisällönanalyysia? Mistä sait opastusta/neuvoa asiaan? Miten onnistuit analyysissä?

”Sven-Erik”: analyysistä

Markkinointiin liittyvässä gradussa käytin sisällönanalyysiä. En suosittelen, koska sen avulla ei voi tehdä täysin luotettavia johtopäätöksiä. Eli gradusta tulee aika pliisu ja kovin korkeaa arvosanaa on turha odottaa.

”svenin kanssa”: eri mieltä

Käytin kasvatustieteellisessä tutkimuksessa sisällön analyysiä ja sain hyvät tulokset ja hyvän arvosanan. Riippuu kai vähän siitäkin, mitä tutkit. Ota googlella haku sisällön analyysi, niin sieltä saat tietoa ja myös hyviä lähteitä. Kai sun ohjaajasikin voi antaa hyviä vinkkejä.

”tätä linkkiä”: kato vaikka (...)

Yksi saa ”hyvät tulokset”, kun toisella ne jäävät pliisuiksi ja uskottavuuskin kärsii. Tutkijan (tai tutkielman tekijän) toiminnasta ja hänen teoreettisista ideoistaan katkelmassa ei puhuta, metodi joko mekaanisesti toimii tai ei toimi. Edellistä keskustelua näyttää seuranneen 4112 ihmistä eli ihan mitättömästä empiiriseen tutkimukseen liittyvästä ongelmasta tässä ei ole kyse. Minäkin otin *Googlella* tuon ehdotetun haun, löysin ennestään tutut lähteet ja tutkimusasetelmat, mutta siinä ohessa myös innostusta tämän jutun kirjoittamiseen. Keskustelun viimeisin linkki kuljettaa dioihin (Silius 2005), joissa referoidaan jo useana painoksena ilmestynyttä Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2004/ 2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* -kirjaa, niin kuin useimmissa aiheita käsittelevissä suomenkielisissä keskusteluissa tehdään. Tästä johtuen myös luku kommentoi mainittua teosta.

Missä, mitä ja miten on sisältö?

Käsitteellisesti ajatus tutkimusaineiston *sisällön* analyysistä vaikuttaa nykyisellään epämääräiseltä, kun esimerkiksi diskurssianalyysissa, puheen analyysissa tai keskusteluanalyysissa ollaan kaikissa kiinnostuneita sisällöstä, tosin erilaisista tulokulmista ja hiukan erilaisin

teoreettisin oletuksin. Laadulliset analyysimenetelmät ovat kehittyneet, monimuotoistuneet ja saaneet niin paljon erilaisia painotuksia viimeisten parinkymmenen vuoden aikana, että *sisällönanalyysi* terminä jää nyky muodossaan hämäräksi. Kansainvälisessä tutkimusmenetelmäkirjallisuudessa sisällönanalyysiin viitataan usein termillä ”temaattinen analyysi” ja useimmiten sillä tarkoitetaan aineiston luokitteluvaihetta, jonkinlaista alkuvaiheen analyysia (ks. Ruusuvoori ym. 2010, 19). Kuvaavaa myös on, että kun laadullinen sisällönanalyysi otetaan puheeksi, se yleensä esitellään tunnetumman puolikkaansa eli kvantitatiivisen sisällönanalyysin (tai sisällön erittelyn) avulla. Luku motivoituu kuitenkin edellisestä, eli laadullisesta analyysistä, ja siihen sisällönanalyysi tässä tekstissä viittaa.

Sisällönanalyysin sanotaan soveltuvan kirjoitettujen, suullisten ja visuaalisten aineistojen analyysiin. Alkujaan menetelmää käytettiin virsien, sanoma- ja aikakauslehtiartikkelien, mainosten ja poliittisten puheiden analyysiin (Cole 1988, sit. Elo & Kyngäs 2007, 107). Esimerkkinä esitellään usein Yhdysvaltojen presidenttien vuotuisia linjapuheita (*State of the Union Addresses*), joita on luokiteltu puheiden painotusten mukaan. Kun puheita on kategorisoitu sanojen tasolla, presidentti Reagan näyttää omistaneen seitsemässä linjapuheessaan 44 prosenttia sanoistaan taloudelle ja 30 prosenttia kansainvälisille kysymyksille (Moen 1988). Presidentti Obaman kahdessa linjapuheessa on vuorostaan korostunut lähes 70-prosenttisesti sisäpolitiikka (Peters 2012). Presidenttien puheita on luokiteltu käyttämällä hyväksi sekä määrällistä että laadullista sisällönanalyysia (Pax Americana 2012). Kun teksti on ensin saatu sisällönanalyysin avulla käännettyä kategorioiksi, se kuvaillaan ja tulkitaan tilastotieteellisesti (ks. esim. Hsieh & Shannon 2005).

Keskeinen idea sisällönanalyysissa on ollut tiivistää ja luokitella suuria tekstimassoja seuraamalla aineistoon rakennettuja koodaamisen sääntöjä. Suurten aineistojen käsitteleminen, kuten presidenttien puheet edellä, saadaan näin helpommin tulkittavaan muotoon. Tavallista on, että myös laadullisessa sisällönanalyysissa luokiteltua aineistoa käsitellään numeerisen aineiston tapaan (Contentanalysis.org 2013;

Mayring 2000). Menetelmää onkin kritisoitu siitä, että sisällönanalyysissä käytetään määrällistä analyysia laadullisen aineiston analyysiin. Luokittelu on suoraviivaista ja usein se on tarkoittanut esimerkiksi sanojen toistumistiheyden laskemista. Menettely noudattaa logiikkaa, joka olettaa että aineisto ”on siellä jossakin olemassa”, sellaisessa todellisuudessa, joka on löydettävissä ja koodattavissa. Kunhan paloitellaan tarpeeksi, löydetään ratkaisu (ks. St. Pierre & Jackson 2014, 715).

Sisällönanalyysia on käytetty esimerkiksi viestintätutkimuksessa ja kauppatieteissä, mutta aivan erityisen vilkasta sisällönanalyysiin viittaaminen on ollut hoitotieteessä (Neundorf 2002, sit. Elo & Kyngäs 2007, 108). On jopa maalailtu, että sisällönanalyysi tarjoaisi hoitotieteilijöille ”universaalin kielen” jonka ohessa myös menetelmän tieteellistä perustaa vahvistettaisiin (Hsieh & Shannon 2005, 1286). Hoitotieteilijät ovat innostuneet sisällönanalyysista, mutta vain vähän on syntynyt kriittistä keskustelua siitä, miten menetelmä toimii ja miten sitä käytännössä sovelletaan (Elo & Kyngäs 2007, 107, 113). Kun menetelmään ei ole tarjolla kunnollisia ohjeita, soveltaminen on väljää ja tulokset riippuvat kunkin tutkijan ”taidoista, oivalluksista, analyttisestä kyvystä ja tyylistä” (Hoskins & Mariano 2004, sit. Elo & Kyngäs 2007, 113). Toisaalta, kun menetelmää on jo lähtökohdisaan kritisoitu yksinkertaisuudesta, sen kehittäminen ei ole tutkijoita liiemmin edes innostanut (Elo & Kyngäs 2007, 113).

Suomenkielisessä sisällönanalyysia koskevassa kirjallisuudessa Tuomi ja Sarajärvi (2009, 91) esittelevät sisällönanalyysin paitsi metodina myös ”väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin”. He lisäävät vielä kierroksia ja maalaavat, että ”useimmat eri nimillä kulkevat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat periaatteessa tavalla tai toisella sisällönanalyysiin, jos sisällönanalyysilla tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä” (emt., 91). Olen lukenut tämän sitaatin niin monta kertaa, että kirjoitan tähän nyt: sisällönanalyysista ei ole tässä mainitussa merkityksessä käyttökelpoiseksi analyysin perustaksi, saati teoreettiseksi kehykseksi. Menetelmä lupaa enemmän kuin antaa.

Joissakin yhteyksissä sisällönanalyysiin on alettu viitata ikään kuin kysymys olisi yhdestä laadullisesta tutkimusmenetelmästä muiden joukossa, vaikka useimmiten tuo ”analyysi” tosiaan pelkistyy luokitteluun ja jonkinlaiseen alkuvaiheen analyysiin. Myös Tuomi ja Sarajarvi (2009) ottavat jäljempänä kirjassaan asiaan kantaa ja toteavat, että juuri tästä analyysin keskeneräisyydestä menetelmää on kritisoitu. Kun ”sisällönanalyysillä saadaan kerätty aineisto kuitenkin vain järjestetyksi johtopäätösten tekoa varten” (Grönfors 1982, 161, sit. Tuomi & Sarajarvi 2009, 103). Tiheään viitatus teoksesta on harvoin hoksattu kohta, jossa myös kirjoittajien mielestä sisällönanalyysissä on kysymys kuitenkin vain luokittelusta. Tosin ennen tuota mainittua kirjan loppupuolen kohtaa menetelmän luokittelun tasolle jäävää luonnetta ei korosteta.

Sisällönanalyyttistä kirjallisuutta on luettu laadullisten tutkimusmenetelmien osana jokseenkin kriittikittömästi ja vasta viime aikoina on tuotu tähän sisältyviä menetelmällisiä ongelmia keskusteluun. Esimerkiksi Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (2010, 18) kysyvät aiheellisesti: ”[k]aikki tekevät sisällönanalyysia mutta missä on sisältö?” Lähtökohtaisesti laadullisessa analyysissä sisältö ei tyhjene kategorioihin, vaan laadullisen tutkimuksen idea on löytää aineistosta jotakin uutta ja ennen havaitsematonta, uusia jäsennyksiä ja käsitteellistyksiä, ennen kuvailemattomia tapoja ymmärtää inhimillisiä todellisuuksia (Ruusuvoori ym. 2010, 16). Tämä idea sopii laadullisen analyysin suuntaviitaksi myös tässä luvussa. Seuraavaksi esittelen kolme tavallisinta tapaa tehdä sisällönanalyysia.

Kolme tapaa tehdä sisällönanalyysia

Sisällönanalyysi jaotellaan usein ”induktiiviseen kategorioiden kehittelyyn” ja ”deduktiiviseen kategorioiden soveltamiseen” (Mayring 2000). Tätä samaa perusjakoa seuraten suomalaisessa kirjallisuudessa puhutaan aineistolähtöisestä, teoriaohjaavasta ja teorialähtöisestä analyysistä (Tuomi & Sarajarvi 2009). Teoriaohjaavuus ja -lähtöisyys

ovat termeinä ja tutkimuksenteon käytäntöinä hämäriä ja ehdotan tämän tekstin tarpeisiin aineiston ajattelemista teorian kanssa (Coffey & Atkinson 1996, 2; Jackson & Mazzei 2012). Palaan teorian kanssa ajattelemiseen tekstissäni jäljempänä.

Aineistolähtöistä analyysia Tuomi ja Sarajärvi (2009, 95) avaavat seuraavaan tapaan: ”Aikaisemmilla havainnoilla, tiedoilla ja teorioilla tutkittavasta ilmiöstä ei pitäisi olla mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kanssa, koska analyysin oletetaan olevan aineistolähtöistä.” Edelleen kirjoittajat opastavat, että tutkija lähestyy ”aineistoa sen omilla ehdoilla” (emt., 117). Menetelmällisesti ohjeistus on ongelmallinen ja harhaanjohtava, vaikka usein siteerattu: muistan lukeneeni useita opinnäytteitä, joissa tekniikkaa on sovellettu. Aineiston ”omat ehdot” saattavat houkutella analyysin tekijää erityisesti silloin, jos hän epäroi omien tulkintojensa tekemistä, näiden ”oikeellisuutta” tai itsenään puhumista (ks. Salo 2007, 230). Kaikesta huolimatta analyysia ohjaavat (aina) tutkimuskysymykset – tutkijan esioletukset, ajatukset ja teoreettiset ideat – eikä aineisto vastaa tutkijalle ilman kysymyksiä, vaikka se saattaa kyllä vihjata, mitä siltä kannattaa kysyä (ks. Ruusuvuori ym. 2010, 15).

Tiukasti ottaen puhdas aineistolähtöisyys on mahdottomuus (Hyvärinen 2010, 19). Ajatuksena aineistolähtöisen teorian idea on absurdi. Teoria ei ”kehity” aineistoa seulomalla, vaan se pitää itse kehittää, oivaltaa tai ”keksiä” (Töttö 2000, 42–44). Tutkija (ja tutkielman tekijä) ei voi kadottaa aikaisempia tietojaan, ajatuksiaan ja teoriapitoisia havaintojaan. Puhtaalta pöydältä teoriattomasti lähteminen ei liene mahdollista (Eskola & Suoranta 1998, 187). Myös aineiston rajat ja rajoitteet tulevat vastaan. Hyvärinen (2010, 19) muistuttaa, miten esimerkiksi kerronnallista analyysia sovellettaessa ”aineistolähtöinen tulkinta voi perustua vain kertovan tekstin analyysiin, kun taas sisällönanalyysi tapaa olettaa, että suora sukellus kertojan tarinaan ja elämään olisi mahdollinen hänen lausumiensa perusteella”. Tutkittavan korvien väliin laadullisen analyysin tekijällä ei ole pääsyä: tässä ollaan puhutun, kuullun, litteroidun ja kirjoitetun tekstin varassa.

Hsiu-Fang Hsieh ja Sarah Shannon (2005) esittelevät kolme sisällönanalyysin menettelytapaa ja näihin kaikkiin hypoteettiset esimerkit. Esittelen lyhyesti nämä mallit, sillä näihin sisältyy monia sisällönanalyysille tyypillisiä ja tämän luvun kannalta merkityksellisiä painotuksia. Kolmen mallin perustavana erona on se, miten koodit rakennetaan. Ensimmäisenä Hsieh ja Shannon esittelevät tavanomaisen (*conventional approach*) tavan tehdä sisällönanalyysia, jota voisi kutsua myös aineistolähtöiseksi lähestymiseksi. Hsieh ja Shannon ovat hoitotieteilijöitä, heidän tutkimusesimerkinsä tulevat saattohoidosta ja ensimmäisessä tutkimusesimerkissä tutkija kiinnostuu saattokotiin sijoitettujen henkilöiden tunnekokemuksista. Tutkija kysyy, mitkä ovat parantumattomasti sairaiden tunnereaktiot silloin, kun he joutuvat saattohoitoon (emt., 1280). Hän haastattelee henkilöitä, jotka ovat olleet lyhyen aikaa saattokodissa ja niitä, jotka ovat olleet siellä jo pitempään. Miehiä ja naisia, nuoria ja vanhoja haastatellaan. Aineistoa luetaan koodaamalla sitä aineistolähtöisestä teoriasta (*grounded theory*) tutuilla avoimen koodauksen, pitkittäiskoodauksen ja valikoivan koodauksen tekniikoilla (ks. esim. Luomanen 2010, 356–366). Tosin sillä erotuksella, että Hsieh ja Shannon opastavat rakentamaan koodit hierarkkiseksi ja neuvovat, että teoreettisiin ideoihin ja analyysin tuloksiin tutkijalla on lupa viitata vasta johtopäätöksissä (Hsieh & Shannon 2005, 1279, 1280). Malli on perinteisen kvantitatiivinen, vaikka analyysia pidetään laadullisena. Esimerkissä tulee näkyville pyrkimys rakentaa kategorioita ennakkoon (esimerkiksi lyhyen/ pitkän aikaa saattokodissa olleet, nuoret/ vanhat, naiset/ miehet) siitä huolimatta, että tutkijoiden pitäisi tässä konventionaalisessa mallissa ohjeiden mukaan välttää kaikkia ennalta luotuja kategorioita (emt., 1279). Myös kvantitatiiviselle tutkimukselle ominaiset otannan periaatteet ja oletukset aineiston edustavuudesta tulevat vahvasti esille. Sen sijaan kielelle, kokemuksen ilmauksille, puhumisen tavoille, erilaisille kokemusrekistereille tai aineiston puheen erityisyydelle ei analyysissa näytä jäävän tilaa. Miten esimerkiksi itku, suru ja puhumattomuus mahtaisivat tulla tässä asetelmassa koodatuiksi?

Toisessa esimerkissä hypoteettinen tutkija suuntautuu teorian tuomaan apuun (*directed approach*) ja tavoitteena on testata teoriaa

tai laajentaa sitä käsitteellisesti. Esimerkkitutkijamme ottaa lähtökohdaksi valmiin tutkimuksen, jossa suru on luokiteltu viiden vaiheen (kieltäminen, viha, luopuminen, masennus ja hyväksyminen) avulla ja valitsee tutkittavikseen saattokodin asiakkaita kaikilta oletetuilta surun asteikoilta. Myös tässä esimerkissä analyysia ohjaavat vahvasti ennalta rakennetut, valmiit luokat. ”Mikä on ollut se emotionaalinen matka, jonka diagnoosin saaneet ihmiset ovat läpikäyneet”, tutkija kysyy. Hän lukee aineistoaan mainittujen viiden kategorian varassa ja kaataa havaintonsa valmiisiin luokkiin. Tutkija esittää tuloksena kategoriat ja tarjoaa näiden tueksi aineistoesimerkkejä kuvailevana todistusaineistona (*descriptive evidence*). Lopuksi esimerkkitutkija vetää yhteen ja esittää, miten hänen tuloksensa vahvistivat tai olivat vahvistamatta lähtökohdaksi otetun tutkimuksen valmiita luokkia. (Hsieh & Shannon 2005, 1281–1283.) Teoria jää ohueksi ja lähtökohdaksi otettu valmis surun asteikko ohjaa tutkijaa niin vahvasti, että surun uudet jäsennykset ja käsitteellistykset jäävät oivaltamatta.

Kolmannessa esimerkissään Hsieh ja Shannon (2005) avaavat sisällönanalyysia summatiivisena, teorialähtöisenä (*summative content analysis*) menettelytapana. Tämä tuo selkeimmin esille sisällönanalyysin kriittisiä kohtia ja keskeisimpiä ongelmia. Kun kuolema on käytännöllisesti katsoen häivytetty kielenkäytöstämme, esimerkkitutkijamme kysyy: Miten käsitteitä ”kuolla”, ”kuoleminen” ja ”kuolema” käytetään hoitohenkilökunnan ja potilaan välisessä kommunikaatiossa silloin, kun puhutaan saattohoidosta, ja mitä vaihtoehtoisia termejä käytetään. Tutkijaa kiinnostaa, milloin hoitohenkilökunta, potilaat ja perheenjäsenet käyttävät suoria kuoleman ilmauksia ja milloin taas kiertoilmauksia. Tutkija poimii taas mahdollisimman monipuolisen ”näytteen” (*sample*) ja ottaa kattavasti huomioon hoitohenkilökunnan, potilaiden ja heidän perheidensä taustat ”otoksensa” valintaperusteiksi (emt., 1284). Tutkimusasetelma rakennetaan kahdenlaisten kommunikaatiotilanteiden varaan: ensimmäisessä saattokodin potilaita opastetaan, kun he ovat siirtymässä kotiin loppuvaiheen hoitoon (*end-of-life care*) ja toinen kommunikaatiotilanne muodostuu neuvotteluista, joissa lääkäri, potilas ja hänen perheenjäsenensä suunnittelevat potilaan

loppuvaiheen hoitoa. Aineistoksi päätetään ottaa viisikymmentä neuvottelutilannetta. Neuvottelut äänitetään ja litteroidaan sanatarkasti.

Analyysissa jäljitetään sanojen ”kuolla”, ”kuolema” ja ”kuoleminen” esiintymistä aineistossa. Sanojen esiintymistiheys lasketaan kaikille kuolemaan viittaaville sanoille (*die, death ja dying*) ja näitä verrataan kommunikaatiotilanteen koko pituuteen. Myös puhuja henkilönä (lääkäri, sairaanhoitaja, potilas tai perheenjäsen) koodataan. Eri puhujatyyppeiden frekvenssit lasketaan ja niitä verrataan koodattuihin sanoihin kokonaisuutena. Sitten tutkija siirtyy eufemismeihin, kuoleman kiertoilmauksiin (kuten poistua, siirtyä ajasta ikuisuuteen). Myös nämä lasketaan yhteen ja kukin vaihtoehtoinen ilmaus erikseen. Rinnakkaisilmausten frekvenssejä verrataan sitten käytettyihin suoriin ilmauksiin puhujatyypin, hoitohenkilökunnan demografisten piirteiden ja potilaan demografisten piirteiden mukaan, jokaisen kommunikaatiotapahtuman sisällä ja läpi koko ”näytteen”. Tuloksena esitetään kolmen kuolemaan viittaavan termin käyttö hoitohenkilökunnan ja potilaiden välisissä kommunikaatiotilanteissa, ja näitä verrataan rinnakkaisilmausten käyttöön. (Hsieh & Shannon 2005, 1285.) Tällaisessa analyysissa sanat ikään kuin odottavat jossakin ”raakoina” ja näitä ryhdytään merkitsemään sitten toisilla raoilla sanoilla, lasketaan ja manipuloidaan tilasto-ohjelmilla (ks. St. Pierre & Jackson 2014, 715).

Tässä viimeisimmässä esimerkissä tulee jälleen esille sisällön-analyysin vahva pyrkimys kvantifiointiin, kun sanoja ja niiden esiintymistiheyksiä lasketaan ja vertaillaan. Kun tavoitteena oli tutkia tilanteita, joissa eufemismeja ja suoria kuoleman ilmauksia käytettiin, lukijaa jää epäilyttämään, miten nuo kontekstit tällä asetelmalla olisi tavoitettu ja mitä sanojen frekvenssit tässä tuottavat. Jos ja kun sanojen käytön lisäksi tavoitteena oli ymmärtää sanojen ja sisältöjen ”taustamerkityksiä” (Hsieh & Shannon 2005, 1284, 1285), tutkimusasetelma ei vakuuta. Tutkimusesimerkki tuo mieleen Anssi Peräkylän (1990) *Kuoleman monet kasvot* -tutkimuksen, jossa puhe kuolemasta ja erilaisten identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa asettuivat erilaisiin vuorovaikutuksellisiin kehyksiin. Peräkylä sovelsi

tutkimuksessaan Goffmanin (1986) kehysanalyysia. Myös Peräkylän kontekstina olivat sairaalaympäristö ja parantumattomasti sairaat, mutta analyysiyksikkönä oli vuorovaikutusepisoodi, joissa erilaiset puheen ja toiminnan kehykset (maallikkokehys, käytännöllinen, psykologinen ja lääketieteellinen kehys) risteilevät saman, lyhyenkin, vuorovaikutusepisodin sisällä. Peräkylän tutkimuksessa konteksti ei olisi avautunut sanoja laskemalla tai niiden käyttöä vertaamalla. Puhe on toimintaa, eikä yksittäisiä sanoja voi irrottaa käyttöyhteydestään. Diskursiiviset lähestymistavat laadullisten aineistojen analyysissa ovat tämän monesta suunnasta osoittaneet.

Saattaa olla, että sisällönanalyysin tekee helposti lähestyttäväksi sen tekninen ja mekaaninen luonne. Sen suhde analyysiin, aineiston laatuihin, vuorovaikutukseen ja kieleen on yksinkertaistava ja ongelmallinen. Tutkijan tekemät ”luotettavat johtopäätökset”, jopa ”objektiivisuus”, toistuvat sisällönanalyysia esittelevissä menetelmäteksteissä (Silius 2005; Tuomi & Sarajärvi 2009; Mayring 2000; Fingeld-Connert 2013). Tavoiteltu selkeys alkaa elää omaa elämäänsä: ”Analyysillä luodaan selkeyttä aineistoon, jotta voidaan tehdä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä” (Silius 2005; Tuomi & Sarajärvi 2009, 108). Selkeys näyttää palautuvan koodaussysteemiin: joko ”analyysirungon sisäpuolelle” tai ”analyysirungon ulkopuolelle” tai joskus ”aineistosta kerätään vain niitä asioita, jotka sopivat analyysirunkoon”. (Silius 2005; Tuomi & Sarajärvi 2009, 113.)

Edellä esitetyt kolme tapaa tehdä sisällönanalyysia ovat tahallisen pedagogisia ja seuraavaksi pohdin, miten esitetyille ”analyysirungoille” löytyisi vaihtoehtoja, miten laadullista analyysia voisi tehdä kohdallisemmin, kokonaisvaltaisemmin ja refleksiivisemmin. Tässä refleksiivisyyden voi käsittää Elizabeth Adams St. Pierren (2009, 232) tavoin sen ajattelemiseksi, miten ajattelemme. Kieli, vuorovaikutus ja inhimilliset todellisuudet ovat harvoin selkeitä, useimmiten ne ovat välittyneitä, sameita ja sotkuisia. Tähän kaikkeen ”sotkeutumiseen” (Barad 2007; MacLure 2013) laadullisen analyysin tekijän pitäisi saada tolkkua oman käsitteellisen apparaattinsa varassa, uteliaasti ja luovasti, koodaamalla ja teoretisoimalla. Tämä kaikki sotkuisuus

on sietämätöntä, mutta analyysiin, ollakseen hyvää, tästä jää jälki. Elizabeth Adams St. Pierre ja Alecia Jackson (2014, 715) kirjoittavat, että laadullisen analyysin tekemistä opetetaan koodaamisen nimissä, kun analyysiin ei oikein muuten päästä käsiksi. He pitävät ongelmallisena, että moni laadullisen tutkimuksen lähestymistapa väittää olevansa tulkitseva, vaikka tukeutuukin positivistiseen ajatteluun ja tilastolliseen analyysikäytäntöön.

Koodaamisen ihmeellisyys ja hulluus

Koodaamista sovelletaan sisällönanalyysin ohella esimerkiksi *grounded theoryssa*, diskurssianalyysissa ja etnografiassa. Koodaamisessa oletetaan: 1) että on aineisto (esim. haastatteluja, kenttämuistiinpanoja, dokumentteja, kertomuksia, piirroksia tai valokuvia) 2) ja siitä jäljitetään toistoa, säännönmukaisuutta tai järjestystä 3) jonka avulla voidaan nimetä, koota tai luokitella ja 4) vähentää kompleksisuutta yhdistämällä, kategorisoimalla, teoretisoimalla ja käsitteellistämällä (ks. MacLure 2014, 165).

Koodaaminen ei kuitenkaan ole ongelmaton ja monet tutkijat suhtautuvat siihen kriittisesti. St. Pierre ja Jackson näkevät koodaamisessa ainakin kaksi ongelmaa. Ensiksikin, kun aineisto tuotetaan kasvokkain, aletaan ajatella, että läsnäolo tekee aineistosta erityisen laadukasta, ja sen jälkeen voidaan noukkia joitakin sanoja, mutta ei toisia. Toiseksi oletetaan, että se empiirinen todellisuus, jossa nuo sanat ovat olemassa ”raakadatana”, olisi riippumaton tutkijan tulkinnallisista mielihaluista. (St. Pierre & Jackson 2014, 715.) Näin ei kirjoittajien mukaan kuitenkaan ole.

Koodaaminen rikkoo monia jälkistrukturalististen (ja muiden post-lähestymistapojen) perustavia periaatteita, joissa hylätään ajatus universaalista totuudesta ja objektiivisesta tiedosta. Sen sijaan ajatellaan, että totuudet ovat osittaisia, tieto tilanteista ja sen vuoksi laadullisen aineiston analyysin liittäminen koodaamiseen voi tuottaa ongelmia. Aineisto ymmärretään epätäydelliseksi, osittaiseksi, jatku-

vaksi uudelleen kertomiseksi ja uudelleen muistamiseksi (Jackson & Mazzei 2012, ix).

Koodaamisen mukana kulkee julkilausumaton ajatus, että koodaamalla nimetään uudelleen sitä, minkä kieli, kulttuuri, ideologia ja symbolinen järjestys ovat jo koodanneet. Toimintaa ohjaa jonkinlainen kielioppi tai ennalta olemassa oleva järjestelmä, joka määrittää mitä tulee koodatuksi. (MacLure 2014, 168, 170.) Koodaamisella on usein taipumus etäännyttää koodaaja aineistostaan, sen ainutkertaisuudesta, monimuotoisuudesta ja yksityiskohtaisuudesta. Varsinkin jos toimintaa ohjaava kielioppi on kömpelö tai liian rajoittunut, koodaaminen voi tehdä tutkittavasta ilmiöstä paikalleen jähmettyneen ja epäkiinnostavan. Periaatteessa koodaamiseen voidaan soveltaa samaa logiikkaa, taulukointia, ristikointia tai listausta, olipa kyseessä minkälainen materiaali tahansa.

Koodaaminen on perinteisesti sitoutunut kieleen, merkkeihin ja merkityksiin. Tähän joustamattomuuteen on haettu vaihtoehtoisia lähestymisen tapoja ja pyritty löysäämään epätarkoituksenmukaista tiukkuuden vaatimusta (ks. St. Pierre & Jackson 2014). On alettu korostaa, että laadullisissa menetelmissä tarvitaan enemmän huomion kiinnittämistä siihen, miten koodaaminen kadottaa liikkeen, erilaisuuden, ainutkertaisuuden, kielen ja materiaalisuuden yhteen kietoutumiset ja tulollaan olemisen (*becoming*). Vaikka suurin osa laadullisesta aineistosta on kirjoitettua tekstiä, kuten litteroituja haastatteluja, mitä tahansa voidaan periaatteessa koodata; mielikuvia, ääniä ja onnellisuutta, jopa kyyneleitä, mitä vain. (Deleuze 1994, sit. MacLure 2014, 171.)

Maggie MacLure (2013) soveltaa tulemisen ideaa (Deleuze & Guattari 2011) ja ehdottaa aineiston analyysia eräänlaisena kelaamisena (*spooling out*) ilman ennalta määrättyä päämäärää. Kun koodaaminen ja kategorisointi hakevat malleja ja säännönmukaisuuksia, ne helposti muuttavat asiat ja ilmiöt liikkumattomiksi, ja näin tutkittava ilmiö sulkeutuu ja jähmettyy (MacLure 2013, 662). MacLure kysyy, voisiko asiat saada liikkeeseen ja tehdä niistä tällä tavalla eläviä lukijallekin.

Laadullisissa analyysissä usein unohdetaan tai vältellään sellaisia aineiston osia, jotka eivät asetu valmiiden koodien alle. Yllättävät puheteot, kuten vaikkapa vitsit, ilveily tai elehtiminen, voivat sotkea tutkijan vakavaa analysointityötä. Samalla tavalla voi käydä, kun hämmennystä aiheuttavat nauru, olankohautukset tai hiljaisuus vaativat koodaamista. Näissä tilanteissa kieli ja ruumis ikään kuin virtaavat yhteen. Tai kun esimerkiksi pelko, puhumattomuus tai vastenmielisyys hiipivät älyllisen koodaamisen rinnalle. Tällaiset asiat on vaikea saada asettumaan koodaamisen staattisiin periaatteisiin. MacLure ehdottaa, että nämä olisi mahdollista kääntää koodaamisessa tuotteliaaksi hämmennykseksi (*productive disconcertion*) (MacLure 2014, 172). Ei niin, että tällaisille asioille, tunteille ja tunnelmille alettaisiin etsiä merkityksiä, tai että ne asetettaisiin koodeille ja kategorioille alisteisiksi. Pikemminkin niin, että näiden erottamattomuus, kuuluminen sekä kieleen että ruumiillisuuteen, tulisi ymmärretyksi. Tällaisia tilanteita olisi saattanut syntyä esimerkiksi silloin, kun puhuttiin surusta ja kuolemasta (vrt. Hsieh & Shannon 2005). Varsinkin näissä paikoissa tulkintakonetta olisi hyvä hidastaa siten, että se tavoittaisi yksityiskoh-
tia, vivahteita ja aineiston huokoisia paikkoja. Kone alkaisi samalla vetää tutkijaa aineiston sisään, sen omalajiseen kudelman. (MacLure 2014, 169, 171–174.)

Gilles Deleuze (2004) löytää kielestä kaksi puolta. Kun koodaamisella on taipumus pysäyttää liike ja leikata virrat, niputtaa asiat kimpuiksi ja asettaa ne ohjaavien ideoidensa alle, koodaamista vaanii myös kielessä elävä älyttömyyden hitunen, hulluus (*a mad element*: Deleuze 2004, 4; MacLure 2014, 171). Tuottaakseen teemoja ja merkityksiä, koodaaminen välttämättä tukahduttaa erilaisuutta ja toisenlaisuutta. Se sijoittelee taukoja ja aukkoja asioiden välille, joita siellä ei oikeasti ole. Nämä aukot ja välit ovat koodaamisessa outoja tiloja, joissa liioittelu ja epäjärjestys voivat tulla esiin ja tuottaa yllätyksiä. Kieli ja koodaaminen tuottavat järjestyksen, mutta näiden rinnalla asuu myös tuo älyttömyyden hitunen. Tässä konstellaatiossa kieli ja materia(alisuus) voivat saada jännittäviä yhteyksiä (ks. Salo 2014).

Kysymys on kielellisestä liimasta, joka pitää sanoja ja asioita yhdessä (Foucault 1973, xviii; MacLure 2014, 176).

Vaikka MacLure ravistelee koodaamisen käytäntöjä, hänen mielestään koodaamista analyttisenä käytäntönä ei pitäisi hylätä. Hän argumentoi sen puolesta, että koodaamiseen kuuluu tiettyä mielihyvää ja hitaaseen koodaamisen sisältyy palkitsevaa periksi antamattomuutta. Tutkijan etiikkaan kuuluu myös se, että kieltäytyy pikaisista päätelmistä tai illuusiosta, että aineisto puhuisi itsekseen. Kun koodaamiselle tehdään tilaa, eikä lyödä päätepidettä lukkoon, hidas koodaustyö sallii myös ainutkertaista heittäytymistä analyysin tilaan. Tätä MacLure kutsuu ihmeeksi. (MacLure 2014, 164.)

Koodaaminen ei tuo vain älyllistä mielihyvää, kuten MacLure maalailee, vaan se tarkoittaa myös tietynlaista antautumista aineistolle. Hän kertoo, miten nauttii tästä prosessin vaiheesta: tarkastelee aineistoaan, kirjoittaa huomioitaan, kuvailee, yhdistelee, teoretisoi, muistelee, mitä toiset ovat kirjoittaneet, ja katsoo asioita eri kulmista. Tämän hän tekee mieluiten käsin, kynällä paperille, raapustamalla merkintöjä marginaalit täyteen ja jatkaa vielä seuraavillekin sivuille (MacLure 2014, 174). Tämän kokemuksen voin tutkijana helposti jakaa. Koodaamisen prosessissa jotkut asiat asteittain kasvavat, hehkuvat, saavat suuremman merkityksen kuin toiset ja muuttuvat kiinnostaviksi. Näihin ajattelu ja kirjoitus tarttuvat. Koodaamisen MacLure (2014, 175) sanoo lopettavansa hyvissä ajoin ennen kuin ”saturaatio” tulee vastaan.

Ilman teoreettista perustaa kirjoitetut sanat hajoavat palasiksi ja kadottavat yhteytensä. Kun asiat koodataan, sanat lajitellaan ja järjestetään ”teemoiksi”, ja kuin ihmeen kaupalla nämä kehkeytyvät ilman teorian tukea. Sosiaalitieteilijät ovat muistuttaneet, että ihmisillä on taipumusta löytää malleja silloinkin, kun niitä ei ole (Goldstein 2011, sit. St. Pierre & Jackson 2014, 716). Eli jos tutkijan pitää löytää jokin teema, hän varmasti sen löytää. Lopulta analyysin tuloksena esitetään seikkaperäinen esitys aineistosta, jonka tarkoitus jää epäselväksi ja jonka käyttökelpoisuutta horjuttaa teoreettisen perustan puute. (St. Pierre & Jackson 2014, 716.) Seuraavaksi siirryn pohtimaan, mitä aineiston ajattelemisen teorian kanssa voisi tarkoittaa.

Töpseli teoriaan

Teoriatonta tutkimusta ei ole olemassa (ks. Hyvärinen 2010, 19–20; Silverman 2011, 64). Tai kuten Tom Popkewitz (2004, 72, sit. St. Pierre & Jackson 2014, 716) asian ilmaisee: ”ei ole aineistoa ilman teoriaa, joka määrittää ja antaa maailman asioille luokittelut”. Gilles Deleuze ja Félix Guattari (2011, 4–5) ehdottavat teorian päälle kytkemistä samaan tapaan kuin pistoke kytkettäisiin virtapiiriin. Ajatus on hauska: töpseli seinään, teoria päälle ja ajatukset kulkemaan! Tätä olen yrittänyt opiskelijoilleni markkinoida.

Alecia Jackson ja Lisa Mazzei (2012) seuraavat ideaa ja kehottavat kytkemään laadulliset aineistot teoriaan, ajattelemaan aineistoja teorian kanssa (Jackson & Mazzei 2012; ks. myös Coffey & Atkinson 1996). Jackson ja Mazzei esittävät, miten he tämän tekevät: ottavat katkelman aineistostaan ja lukevat sitä erilaisissa teoreettisissa kehyksissä, juuri senkertaisten kehysten inspiroimilla käsitteillä. Sama aineistokatkelma kytketään eri käsitteisiin ja kartoitetaan, miten tietyt yhteydet kehkeytyvät aineiston ja valittujen käsitteiden väleissä, miten nämä yhteydet aktualisoituvat ja sytyttävät (Jackson & Mazzei 2012; ks. myös MacLure 2013). Ilman käsitteitä ei tutkija eikä opinnäytetyön tekijäkään pärjää. Teoreettiset käsitteet ovat ajattelun apuvälineitä. Esitellessään Deleuzen ja Guattarin (2011) *A Thousand Plateaus* -teoksen mammuttimaista käsiteapparaattia Brian Massumi (2011) vertaa käsitteitä tiiliskiviin. Tiiliskiveä voi ”käyttää sen talon rakentamiseen, jossa järjen oikeutta käydään”. Mutta jos se ei toimi, sen voi viskata ikkunasta ulos. (Massumi 2011, xv.) Idea on siinä, toimiiko käsite, ja minkälaisia uusia ajatuksia se mahdollistaa.

Kun töpseli pistetään teoriaan, etäännyttään samalla perinteisestä koodaamisesta ja aineiston teemoittelusta. Analyysia opetetaan koodaamisena, koska se on tällä tavalla opetettavissa. Teorian kanssa ajatteleminen on vaikea opettaa. (St. Pierre & Jackson 2014, 715.) Tällaiseen analyysiin – ajatteluun teorian kanssa – ei ole olemassa reseptiä, sillä ensin pitää lukea ja tutkia teoriaa huolellisesti ja sitten pistää se toimimaan omassa tutkimuksessa. Aina lopputulos ei ole

siistiä, eikä se pysy helposti kurissa tai järjestyksessä. Tällainen analyysi on kokeilevaa ja kehkeytyvää, ja siksi se on vaikeasti selitettävissä. Myöskään tutkimuksenkulku ei noudata perinteistä lineaarista kaavaa ”aineiston hankinta – analyysi – raportointi”, sillä analyysi tapahtuu joka paikassa ja koko ajan. (Emt.)

Laadullista analyysia on usein kritisoitu siitä, että tutkimuksessa kerrotaan se, mikä jo tiedetään, on jo useampaan kertaan nähty, kuultu ja luettu (Glesne 1999, 130, sit. Jackson & Mazzei 2012 viii). Analyysin kannalta tämä saattaa tarkoittaa sitä, että koodaaminen tarttuu sellaisiin asioihin, jotka ovat tutkijalle entuudestaan tuttuja, jotka eivät yllätä eivätkä tuota uutta tietoa (ks. Jackson & Mazzei 2012, 11, 12). Analyysin idea on laajentaa ajattelua, sittenkin, vaikka se ei ole välttämättä helppoa. Kun aineistoa ajatellaan teorian kanssa, tietoa on tarkoitus tuottaa uudella tavalla ja pitää merkitykset liikkeessä. Kun virta on kytkettynä, pyritään laadullisen aineiston analyyttiseen lukemiseen sellaisilla tavoilla, joissa myös analyysin rajat ja rajallisuudet tulevat osaksi analyysia ja auki kirjoittamisen kohteiksi (emt.). St. Pierre (2011) arvioi, että laadullisen aineiston koodaaminen ja analysoiminen ovat niin vahvasti tilastotieteellisen ajattelun ohjaimia, että opiskelijat väsyvät pikkutarkkoihin koodausohjeistuksiin, eivät ehdi lukea ja harvoin teoretisoivat. Silloin ajatteleva teorian kanssa jää tekemättä.

Teoreettisten ideoiden olisi hyvä ohjata jo aineiston hankintaa. St. Pierre ja Jackson (2014) suosittelevat teorian käyttöä sen määrittämiseksi, mikä aineistoksi käy, mikä on hyvää tai sopivaa aineistoa. Näin tulee tehtyä enemmän vähemmällä. Usein tavanomaisessa aineiston hankinnassa sorrutaan imurointimenetelmään, jolloin kaikki aineisto imuroidaan mukaan välittämättä aineiston laadusta tai sen teoreettisista kytköksistä (emt., 715).

David Silverman (2011) kertoo ohjaavansa menetelmällisissä kysymyksissä opiskelijoitaan siten, että pyytää heitä ensin rakentamaan perustuksia, ikään kuin tikapuiden askelmia. Ajattelevaan ja suunnittelemaan sitä, mitä ovat tekemässä. Sitten kun opiskelija alkaa saada omaan työhönsä otetta tutkimuskysymystensä ja teoret-

tisten ideoidensa varassa, Silverman kehottaa potkaisemaan tikkaat pois. Tämä tarkoittaa, että opiskelijan on itse kehitettävä toimivaa ja omintakeista ideaa analyysiinsä, teoretisoitava, tuotettava uusia käsitteellistyksiä, jopa yllätyksiä. Siitä kriittisestä näkökulmasta, jonka olen sisällönanalyysiin ottanut ja luvun mukana kuljettanut, ajattelen, että siinä ei uskalleta irrottaa tikkaista, vaikka ne olisivat kuinka huterat.

Aineistokatkelmien voima(ttomuus)

Epämukavaan refleksiivisyyteen (Pillow 2003) kuuluu myös se, että tutkija jatkuvasti kysyy tuottamiensa representaatioiden oikeutusta, nostaa esiin ja pohdittavaksi tulkintojen sanoittamisen epämukavuuden sekä tuo näkyville tiedon valikoimisen prosessinsa (emt., 192). Tutkimusteksti on valikoiva kuvaus, joka useimmiten rakentuu kirjoittamishetkellä tutkijalle jo tutuista tuloksista ja johtopäätöksistä.

Kieli tuottaa erilaisia todellisuuksia ja myös tutkija osallistuu todellisuuksien tuottamiseen. Tutkija tekee kirjoittamalla tutkimansa ilmiön todelliseksi ja olemassa olevaksi, ja tämän vuoksi tutkimuskirjoittamisella on myös vahva eettinen ulottuvuus (Paju ym. 2014). Oletukset kielen läpinäkyvyydestä on haastettu moneen kertaan ja ajatus kielestä ”todellisuuden kuvana” (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 47) on jokseenkin absurdi. Tuomi ja Sarajärvi (2009) esittävät sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin eroksi sen, että ”sisällönanalyysi tarkastelee kommunikaatiota todellisuuden kuvana” kun diskurssianalyysi vuorostaan ”todellisuuden rakentamisena”. Tämä on liian yksinkertaistava ja mekaaninen käsitys kielestä. Kieli on välittyntä, se ei ole läpinäkyvää eikä kaikille samamerkityksistä.

Usein laadullisen tutkimusraportin ongelmaksi nousee se, että tekstissä esitellään pitkiä, yksityiskohtaisia aineistokatkelmia, vaikka varsinainen aineiston analyysiprosessi jää näkymättömiin. Tutkimuskirjoittaminen on tärkeä osa laadullista analyysia (ks. Salo 2007) ja tutkijan (tutkielman tekijän) olisi hyvä miettiä, miten aineiston puhetta tutkimuksensa raportoinnissa käyttää. Liian usein aineistokatkelmia

käytetään huolettomasti ja ongelmatomasti ”analyysin kuvailevana todisteena” (ks. Shieh & Shannon 2005).

Stephanie Taylor (2012) on analysoinut laadullisen tutkimuksen raportoinnin ongelmia. Hän tarkastelee sitä, mikä asema aineiston puheelle tutkimustekstissä annetaan ja niitä tapoja, joilla aineistokatkelmät esitetään. Perusteet aineistokatkelmien valinnalle jäävät lukijalle usein epäselviksi. Taylorin avainkäsite on konsistenssi (*consistency*), joka tässä yhteydessä tarkoittaa tietynlaista yhtäpitävyyttä tai kohdallisuutta. Tutkimustekstissä oletus yhtäpitävyydestä puheen tai puhuvan henkilön ulottuvuutena on ongelmallinen, koska se ei ota huomioon puheen tilanteista ja muuttuvaa luonnetta. Se, miten tuo yhtäpitävyys rakennetaan, on osa analyysia, konsistenssia ei voi olettaa eikä ottaa itsestäänselvyytensä. Lukijaa auttaa, jos tutkijatulkinnat ovat näkyvillä ja voi seurata, miten tutkija aineiston puhetta teoretisoi ja analyysiaan kuljettaa (emt., 398). Näin ajatellen esimerkiksi kuolemaan viittaavia ilmauksia olisi voinut avata siitä näkökulmasta, miten etäännytetty kuolema muuttui puheeksi ja tämän analyysiksi (ks. Hsieh & Shannon 2005).

Laadullisessa tutkimuksessa on ongelmallista, jos yksi ainoa katkelma tulee esitetyksi kuin se edustaisi tutkittavan täydellistä ja muuttumatonta maailmankuvaa. Kun tutkija laittaa yhden puhujan esiintymään tietyn kategorian edustajana, hän tulee esitelleeksi yksikulotteisen ja edustavan puhujan. (Taylor 2012, 399.) Samalla tutkimusteksti saa oletamaan, että tutkittava ymmärtää tutkijan päättelyn ja varauksetta tukee tätä. Usein näin ei kuitenkaan ole, sillä tutkimusteksti on tutkijan tuotos. Joskus voi käydä myös niin, että analyysia ei ole edes tehty, vaan tutkittavaa on siteerattu valikoivasti ja tarkoitushakuisesti tukemaan tutkijan (jo valmista) argumenttia – ”Tutkittava sanoi, sitten minä, sitten taas tutkittava...” Tai kukaties aineistokatkelma tulee valituksi tutkittavan erityisen värikkään tai ilmaisuvoimaisen kielen ansiosta (emt., 399).

Jackson muistuttaa, että tilanne saattaa olla yleisemminkin laadullisen tutkimuksen metodologinen ongelma, jos oletetaan, että

ihmiset, jotka tutkijoille puhuvat, tarjoilevat heille järkeviä ja koherentteja totuuksia, jotka sitten palvelevat aineistoanalyysin ja tulkinnan tarpeita (Jackson 2013, 742). Ongelman ratkaisuksi Jackson ehdottaa ”rikkonaisempaa” lähestymistapaa, jossa yksilulotteinen intentionaalinen puhuja puretaan ja toimijuus ymmärretään kokonaisvaltaisemmin. Tällainen rikkonaisempi ote voisi vapauttaa analysoimasta ja esittämästä ihmisiä korostetun rationaalisina, vapaina ja tietoisina subjekteina. Tällainen metodologinen lähestymistapa voisi ottaa myös erilaiset materiaaliset ja sosiaaliset ulottuvuudet saman tarkastelun osaksi (Jackson 2013, 746; Salo 2014).

Etunimen käyttö ja iän ilmaiseminen voivat myös olla tutkimustekstissä ongelmallisia. Etunimi tietyn kategorian edustajana saa lukijan kuulemaan, mitä tämä kollektiivinen ääni sanoo, ja samalla puhuja muuttuu yksinkertaistetuksi kollektiivisen puhujan äänitorveksi (Taylor 2012, 390). Yhteiskuntatieteilijät ovat problematisoineet tätä aikaisemminkin (ks. Elliott 2007, sit. Taylor 2012, 390) ja monet ovat kieltäytyneet käyttämästä tutkittavien etunimiä, vaikka ne ilmaistaisiin pseudonyymeina. Samalla tavalla voi käydä tutkittavien iän ilmaisemisessa. Ikäkategoria olettaa normatiiviset kehityskulut ja elämänpolut, yksinkertaistaa ja esittää tutkittavat tiettyjen sosiaalisten ikäluokittelujen äänitorvena. (Taylor 2012.)

Tutkittava on puhujana kompleksinen, hajanainen ja epätäydellinen. Taylor (2012, 391) korostaa, että tutkittava ei voi olla tutkijan kanssa samaa mieltä, saati ymmärtää sitä teoreettista kehittelyä, jonka osaksi hän tutkimustekstissä joutuu. Joskus on esimerkiksi käynyt niin, että tutkittava on joutunut villien psykoanalyttisten tulkintojen kohteeksi tietämättään. Koska me kuitenkin käytämme aineistokatkelmia, jotenkin tämä tilanne olisi ratkaistava. Taylor neuvoo erottamaan ensiksikin sen, miten tutkittavan puhe tulee tulkituksi ja rakennetuksi osana tutkijan laajempaa argumentaatiota ja toiseksi, miten tutkittavan puhe toimii todisteena tutkijan tietylle argumentille. (Emt., 391.) Parhaimmillaan aineiston puhe tukee tutkijan päättelyä, teoreettista kehittelyä ja voi erityisellä tavalla värittää tutkimuksen

kontekstia (emt., 388). Näin ei kuitenkaan tapahdu itsestään selvästi eikä varsinkaan yksinkertaistavassa siteeratun puhujan mallissa. Pelias (2011) puhuu tässä yhteydessä tutkijan turmelevasta vaikutuksesta.

Pillow (2003, 176) pohtii, miten voisi esittää tutkittavansa, ja onko se edes mahdollista. Tai miten esittää, kun tietää, ettei se kuitenkaan mene niin kuin pitäisi. Ratkaisuna tähän esittämisen politiikkaan hän pitää refleksiivisyyttä. Tällä tavalla tutkija tekee näkyväksi, miten esittää, miten representoi. Toisinaan laadullinen tutkimus voisi hyötyä myös vähemmän selkeistä esimerkeistä. Tässä yhteydessä se voisi tarkoittaa, että tutkittavat jätettäisiin puhumaan epäselvästi, hajanaisesti, eri ääneen. Tällaiset esitykset eivät pyri olemaan miellyttäviä tai ylivertaisia loppukohtauksia, vaan jättävät lukijansa epämukavaan todellisuuteen, siihen, miten laadullista tutkimusta tehdään. Toisinaan epämukava refleksiivisyys saattaa tarkoittaa myös oman tutkimusasetelman rajallisuuden havaitsemista ja hyväksymistä. Tutkija tietää, mutta hän voi myös esittää tietämisensä puutteet, sen kuinka huteraa tietäminen on (ks. emt., 188, 193).

Lopuksi: teräviä paikkoja

Laadullisen analyysin tekemistä on verrattu verkon kutomiseen, polkupyörällä ajamiseen ja haalistuneen tekstin uudelleen näkyväksi tekemiseen (ks. Alasuutari 1995; Geertz 1993). Kysymys on tekemisestä ja taitojen kehittämisestä. Parhaimmillaan analyysin tekijästä tulee aina vain taitavampi ja tasapaino säilyy. Tässä tekstissä on potkittu tikapuita ja viskottu tiiliskiviä, mutta yhtä kaikki, nämä kaikki viittaavat tutkijan ja tutkielman tekijän omien valintojen merkitykseen, toiminnan laatuun ja omalajisuuteen. Kukaan ei tule pitelemään tikkaita tai polkemaan pyörääsi.

Kuten sanottu, laadullisen analyysin tekemistä on vaikea opettaa ja sitä opetetaan koodaamisena, kun ei paremmasta tiedetä. Tämän tekstin yhtenä motiivina oli tarttua tuohon opettamisen ongelmaan. Aloitin sisällönanalyysin kritiikistä ja jatkoin koodaamisen kautta

aineiston ajattelemiseen teorian kanssa ja tutkimuksen raportointiin. Olen pyrkinyt osoittamaan, että laadullisen aineiston analyysi ja tulkinta eivät ole (vain) mekaanista laariin kaatamista, teemoittelu tai itsestäänselvyyksien toistamista. Refleksiivisyys sen miettimisenä, miten tutkimustietoa tuotetaan, järjestetään ja tulkitaan, on kulkenut tekstin juonena. Kielen sameus ja sotkuisuus, liukkaus ja hulluuskin, ovat tulleet puheeksi useampaan kertaan.

Sisällönanalyysi joutui luvussani silmätikuksi, koska siinä analyysin ohuus, ongelmattomuus ja refleksiivisyyden puute tulevat erityisesti esille. Olen joutunut lukemaan aivan liikaa ajattelematonta, toistavaa ja jonninjoutavaa sisällönanalyysipuhetta. Eikä se tainnut jäädä lukijalta huomaamatta. Mutta samalla tekstin oli tarkoitus muistuttaa, että menetelmälliset valinnat eivät ole teknisiä, vaan analyysi on oivaltamista ja yllätyksiä, pistoksia ja teräviä paikkoja täynnä.

Lopuksi haluan vielä lähestyä ratkaisun merkitystä toisesta suunnasta ja Barthesin (2010, 25–28) käsitteistä *studium* ja *punctum*. Barthes puhuu (tapansa mukaan aika väljästi) valokuvan analysoimisesta, mutta samalla myös kirjoittamisesta ja musiikista, ja ideaa voi soveltaa tässäkin. *Studium* tarkoittaa hänelle tavanomaista, innostunutta kyllä, mutta ei sellaista mieltymystä, jossa olisi erityistä särmiä. Kulttuurisen tuttuuden myötä ollaan kyllä osallisena kasvojen ilmeissä, eleissä, teoissa tai tapahtumissa. *Punctum* sen sijaan alkaa häiritä katsojaa [ja analysoijaa], se lävistää kuin nuoli – on kuin pistos, naarmu tai reikä. Se alkaa pistellä, satuttaa ja kirvellä sisältä käsin. Tällaista laadullisen aineiston analyysi voisi parhaimmillaan olla.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti. 1995. ”Kvalitatiivinen analyysi kulttuurisen kieliopin etsimisenä.” Teoksessa *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*, toim. Jaakko Leskinen. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 27–38.
- Barad, Karen. 2007. *Meeting the Universe Halfway*. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning. Durham: Duke University Press.
- Barthes, Roland. 2010 (1980). *Camera Lucida*. New York: Hill and Wang.

- Coffey, Amanda & Paul Atkinson. 1996. *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks & Lontoo: Sage
- Contentanalysis.org 2013. <http://contentanalysis.org/Qualitative-Content-Analysis.html> (luettu 10.6.2013)
- Deleuze, Gilles. 2004. *The Logic of Sense*. Lontoo: Continuum.
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari. 2011. *A Thousand Plateaus*. Lontoo: Continuum.
- Eskola, Jari & Juha Suoranta. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino
- Fingfeld-Connett, Deborah. 2014. "Use of Content Analysis to Conduct Knowledge-Building and Theory-Generating Qualitative Systematic Reviews." *Qualitative Research* 14: 3, 341-352. <http://qrj.sagepub.com.libproxy.helsinki.fi/content/14/3/341.full.pdf+html> (Luettu 2.12.2014)
- Foucault, Michel. 1973. *The Order of Things*. An Archaeology of the Human Sciences. New York: Vintage.
- Geertz, Clifford. 1993 (1973). *The Interpretation of Cultures*. London: Fontana Press.
- Goffman, Erving. 1986 (1974). *Frame Analysis. An essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Hsieh, Hsiu-Fang & Sarah E. Shannon 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research* 15: 9, 1277-1288. <http://qhr.sagepub.com.libproxy.helsinki.fi/content/15/9/1277.full.pdf+html> (Luettu 15.6.2013)
- Hyvärinen, Matti. 2010. "Haastattelukertomuksen analyysi." Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Tampere: Vastapaino, 90-118.
- Jackson Alecia & Lisa Mazzei. 2012. *Thinking with Theory in Qualitative Research. Viewing Data across Multiple Perspectives*. New York: Sage.
- Jackson, Alecia 2013. "Posthumanist Data Analysis of Mangling Practices." *International Journal of Qualitative Studies in Education* 26: 6, 741-748.
- Luomanen, Jari. 2010. "Straussilainen grounded theory-menetelmä." Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen. Tampere: Vastapaino, 351-371.
- MacLure, Maggie. 2013. "Researching without Representation? Language and Materiality in Post-Qualitative Methodology." *International Journal of Qualitative Studies in Education* 26: 6, 658-667.
- MacLure, Maggie. 2014. "Classification or Wonder? Coding as an Analytic Practice in Qualitative Research." Teoksessa *Deleuze and Research Methodologies*, toim. Rebecca Coleman & Jessica Ringrose. Edinburgh: Edinburgh University Press, 164-183.
- Massumi, Brian. 2011. Translator's Foreword: Pleasures of Philosophy. Teoksessa Gilles Deleuze & Félix Guattari. *A Thousand Plateaus*. Lontoo: Continuum, ix-xvi.

- Mayring, P. 2000. "Qualitative Content Analysis." *Forum: Qualitative Social Research* 1: 2, Article 20.
- Moen, M.C. 1988. "The Political Agenda of Ronald Reagan: A Content Analysis of the State of the Union Messages." *Presidential Studies Quarterly* 18, 4, 775-785. <http://www.jstor.org.proxygw.wrlc.org/stable/pdfplus/40574729.pdf?acceptTC=true> (Luettu 10.6.2013)
- Paju, Elina, Ulla-Maija Salo, Hanna Guttorm, Riikka Hohti, Sirpa Lappalainen, Reetta Mietola & Anna-Maija Niemi. 2014. "Feministinen etnografia. Tietämistä ja tutkimista kasvatuksen kentillä." *Sukupuolen-tutkimus* 27: 4, 30-41.
- Pax Americana Institute 2012. "Qualitative Content Analysis in Social research: An Epigrammatic summation of Presidential State of the Union Addresses." <http://www.paxamerica.org/2012/09/01/qualitative-content-analysis-in-social-research-an-epigrammatic-summation-of-presidential-state-of-the-union-addresses/> (Luettu 10.6.2013)
- Pelias, Ronald. 2011. "Writing into Position. Startegies for Composition and Evaluation." Teoksessa *The Sage Handbook of Qualitative Research*, toim. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln. Thousand Oaks: Sage, 659-668.
- Peräkylä Anssi 1990. *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- Peters, G. 2012. "State of the union addresses and messages." *The American presidency project*. Haettu <http://www.presidency.ucsb.edu/souphp#axzlmIvF7Zhp> (luettu 10.6.2013)
- Pillow, Wanda S. 2003. "Confession, Catharsis, or Cure? Rethinking the Uses of Reflexivity as Methodological Power in Qualitative Research". *Qualitative Studies in Education* 16:2, 175-196.
- Ruusuvuori, Johanna, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) 2010. *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, Johanna, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. 2010. "Haastattelun analyysin vaiheet." Teoksessa *Haastattelun analyysi*, toim. Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen. Tampere: Vastapaino, 9-36.
- Salo, Ulla-Maija. 2007. "Etnografinen kirjoittaminen." Teoksessa *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*, toim. Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 227-246.
- Salo, Ulla-Maija. 2014. "Children's Letters and Letter Writing as Manifestations of Materiality." Teoksessa *Approaching Letters and Letter Writing*, toim. Shuhua Chen and Amanda Kelley. Oxford: Inter-Disciplinary Press, 3-14. <https://www.interdisciplinarypress.net/online-store/ebooks/ethos-and-modern-life/approaching-letters-and-letter-writing> (Luettu 1.12.2014)

- Silius Kirsi. 2005. ”Sisällönanalyysi.” http://matwww.ee.tut.fi/hmopetus/hmjatkosems04/liitteet/JOS_hypermedia_Silius150405.pdf (Luettu 19.9.2013)
- Silverman, David. 2011. *Interpreting Qualitative Data: A Guide to the Principles of Qualitative Research*. Lontoo: Sage.
- Suomi24 Luotsi <http://keskustelu.suomi24.fi/node/2746654> (Luettu 19.9.2013)
- Stemler, s. 2001. ”An Overview of Content Analysis. Practical Assessment.” *Research & Evaluation* 7: 17. <http://pareonline.net/getvn.asp?v=7&n=17>. (Luettu 10.6.2013)
- St.Pierre, Elizabeth Adams. 2009. ”Afterword. Decentring Voice in Qualitative Inquiry”. Teoksessa *Voice in Qualitative Inquiry*, toim. Alecia Y. Jackson & Lisa A. Mazzei. Lontoo & New York: Routledge, 221–236.
- St. Pierre, Elizabeth Adams. 2011. ”Post Qualitative Research. The Critique and the Coming After.” Teoksessa *The Sage Handbook of Qualitative Research*, toim. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln. Thousand Oaks: Sage, 611–625.
- St. Pierre Elizabeth Adams & Alecia Jackson. 2014. ”Qualitative Data Analysis After Coding.” *Qualitative Inquiry*, 20: 6, 715–719.
- Taylor, Stephanie. 2012. ”‘One Participant Said ...’: The Implications of Quotations from Biographical Talk.” *Qualitative Research* 12: 4, 388–401.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajarvi. 2004/2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Töttö, Pertti. 2000. *Pirullisen positivismin paluu*. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.